

Ny bön?

"Ny mässa?" hade vi satt som motto över koralveckan i Visby sommaren 1968. Frågan i föredragsrubriken utgjorde ett av delproblemen. Vad jag hade att diskutera var alltså behovet av förnyelse i *högmässans* bönematerial. Men som jag nyligen varit engagerad i revisionsarbetet med psalmbokens "En liten bönbok",¹ föll det sig naturligt att låta mina erfarenheter från detta arbete belysa huvudfrågan. Jag återger här i sammandrag mina synpunkter, som jag hade grupperat kring tre problemområden, nämligen: 1) börens språkliga utformning, 2) börens ämnesområden, 3) börens "stil" eller "anda".

Börens språkliga utformning

I en känd anekdot ger en lärare av den gamla stammen en av sina elever följande sirligt utformade förebråelse:

"Om dig, Johansson, har jag, då du, då jag - till följd av iråkad förkylning - nös, skrattade, fått en mycket ofördelaktig uppfattning."

Vad är det egentligen som får oss att dra på munnen åt den här historien? Främsta anledningen ligger i den cite-

rade utsagens invecklade syntax. Den består av en huvudsats med två inlagda bisatser. I den andra bisatsen har också en adverbial bestämning infogats. Vidare innehåller huvudsatsen en apposition. Satsfogningen framgår av denna skiss:

```

Huvudsats
Apposition
  Bisats 1
    Bisats 2
      Adverbial bestämning
        (forts. huvudsats)
        (forts. bisats 1)
        (forts. bisats 2)

```

I äldre svenska är en syntax av detta slag mycket vanlig. Det hänger samman med beroendet av latinet. Modern svenska kännetecknas av en starkt förenklad syntax. Perioderna är korta. Mer än en bisats i en och samma period är mindre vanligt. Appositioner och längre adverbiala bestämningar används också sparsamt. Om vi vill översätta lärarens förebråelse till modern svenska, måste vi ändra en del uttrycksätt, men främst måste vi ändra på syntaxen. Vad sågs om följande försök:

"Hör du, Johansson, du får försöka uppföra dig hyfsat! Att jag nös, var väl inget att skratta åt! Du märker ju att jag är förkyld!"

Den ursprungliga perioden har här upplösts i tre. Den första motsvarar den ursprungliga huvudsatsen. Appo-

Föredrag vid Laurentius Petrisällskapets koralvecka i Visby 1968.

¹ Se "Böner i vår tid", utg. K.-G. Hildebrand, B. G. Hallqvist, R. Holte, Verbum 1968.

sitionen har därvid utformats som ett mer direkt vokativ. Av de båda bisatserna har den första gjorts till huvudsats i period 2. Den adverbiala bestämningen har ombildats till egen period, varvid en helt ny huvudsats inskjutits.

En konservativ gren av den svenska språkfloran är det s.k. kanslispråket, som därför ständigt är föremål för cykel. Den äldre svenskans latininfluerade syntax, som möter i en del traditionellt bönematerial, kan inte undgå att av en inodern svensk uppfattas som ett slags kanslisvenska. Jag tillåter mig att ställa frågan: *Måste vi bedja till Gud på kanslisvenska?*

Överdrift? I vår högmässa finns väl ändå inga motsvarigheter till "Om dig, Johansson", vill ni kanske invända. Jodå, där finns exempel på en *ännu* mer invecklad syntax. Alldeles i högmässans ingress möter vi Olavus Petris av oss alla så älskade syndabekännelse. Ett öoverträffat kompendium på reformatorisk rättfärdiggörelselära – uttryckt på hopplöst föråldrad 1500-talssvenska. Om vi här begränsar oss till att undersöka bebyggelsens första mening, så finner vi att den innehåller en huvudsats, två bisatser och tre appositioner. Därtill kommer att satserna är mycket långa och på ett ytterst komplicerat sätt sammanvävda med varandra:

Huvudsats:

Jagbekänner för dig,

Apposition 1: fattig,
syndig människa,

Bisats 1: som i alla mina livsdagar
på mångfaldigt sätt har brutit
emot mig,

Apposition 2: med synd född,

Apposition 3: helige och rättfärdige Gud,
kärleksrike Fader,

Bisats 2: att jag icke har älskat dig över
allting, icke min nästa såsom mig själv.

Det skulle inte falla någon nutida människa in att uttrycka sig på det sättet. Om jag får försöka mig på att hyfsa till enbart syntaxen i bönen men låta själva ordvalet vara oförändrat, vill jag upplösa den långa originalperioden i fyra perioder. En bisats och två appositioner vill jag förvandla till huvudsatser. Den andra bisatsen bibehåller jag. Den tredje appositionen griper jag ut och gör till ett inledande vokativ; en sak som känns mycket onaturlig i bönen är nämligen att den gör så många kringelkrokar innan den kommer sig för med att nämna bönen adressat, Gud.

Helige och rättfärdige Gud, kärleksrike
Fader!

Jag är en fattig, syndig människa.

Med synd är jag född, och i alla mina
livsdagar har jag på mångfaldigt sätt
brutit emot dig.

Jag bekänner inför dig,
att jag icke har älskat dig över allting,
icke min nästa såsom mig själv.

Ser vi på resultatet, så framstår väl språkformen nu betydligt hanterligare. Men i gengäld upptäcker vi en annan sak, som vi kanske inte såg lika klart tidigare, nämligen att bönen är kolossalt mångordig. Vi har ändå bara sysslat med den inledande meningen! Tänk om vi gick vidare och löste upp bönen på samma sätt helt igenom! Det blir en hel predikan eller meditation över temat synd-förlåtelse, där inga dogma-

tiskt viktiga detaljer har glömts. Men har bekännelsen karaktär av spontan bön? Vi kan här jämföra med kompletoriets syndabekännelse, av 1968 års kyrkomöte föreslagen som alternativ till Olavus Petris bekännelse:

Jag bekänner inför dig, helige Gud,
att jag ofta och på många sätt
har syndat med tankar, ord och gärningar.
Tänk på mig i barmhärtighet
och förlåt mig för Jesu Kristi skull,
vad jag har brutit.

Enkelhet och koncentration i uttrycks sättet tror jag är ett av de huvudkrav som måste ställas på den nya bönen. Som ytterligare jämförelsematerial kan vi ta Pehr Edwalls förslag till syndabekännelse i veckomässa (bönboksförslaget nr 100). Man kan lägga märke till att *ordvalet* i denna bön är helt traditionellt, kanske fränsett första raden. Men syntaxen är oerhört enkel.

Gud, du ser mig som jag är.
Ge mig din förlåtelse och kärlek.
Låt mig vara ditt barn.
Möt mig i din nattvard i dag.
Ge mig din kraft i min svaghet.
Hjälp mig att leva efter din vilja.

Det är klart att mycken fräschör kan åstadkommas i den nya bönen genom själva *ordvalet*. Bönboksförslaget nr 118 tycker jag med enkla medel ger en sådan fräschör. Den har åstadkommit genom att traditionella ord som "evangelium" och "glatt budskap" utbytts mot mer alldagliga synonymer, svarande mot språkbruket i den engelska förlagan:

O Gud, du har givit oss den goda nyheten
genom din Son Jesus Kristus.
Fyll våra hjärtan med tacksamhet
så att vi skyndar ut med denna glada
underrättelse.

Jag menar inte med detta, att man ständigt skall försöka finna nyöversättningar av traditionell kristen terminologi. Tron behöver ha sina facktermer. Vad som är viktigt är att inte den kontext i vilken de uppträder verkar ålderdomlig och konstlad. Ord som "graneligen", "mångfaldigt", "fördens skull" hör ju inte alls till trons fackspråk, fast de så gärna vill blanda sig in i dess sammanhang.

Bönens ämnesområden.

I bönboksarbetet var det en fantastisk upplevelse att få möta en rad nya bönesamlingar som kommit fram under senare år, med författare som M. Quoist, Th. Suavet, M. Boyd och H. Oosterhuis. Deras främsta insats är att de dristigt öppnat vägar mot en rad nya ämnesområden för bönen. Vi möter spåren av deras insatser särskilt under den stora avdelningen "Guds värld" i bönboksförslaget. Här öppnar sig perspektivet "*en värld, en mänsklighet*", här dras arbetslivet och de sociala rättviseproblemen in, liksom de medmänskliga relationerna med t.ex. generationsmotsättningar och sexuallivets svårigheter. Men bönboken tar ju sikte främst på den individuella bedjaren och ger bl.a. böner för ganska speciella situationer. En annan fråga är i vilken utsträckning det är möjligt och önskvärt

att föra in nya ämnesområden i *högmässans* bönematerial.

En rad försök har redan gjorts i vårt land att skapa mässor med helt nyskrivna böner, t.ex. den från TV kända "Uppbrottets mässa" (även kallad Vällingbymässan) och en rad mässor i Uppsala Domkyrka, inledda med "Mässa 1984", som bildade höjdpunkten vid en ulandskonferens.

I Mässa 1984 hade t.ex. på kyrkobönens plats införts en fascinerande nyskriven bön av Ingemar Leckius. Jag citerar bönen inledning:

O Herre, hjälp oss att utforska skapelsens hemligheter, cellernas valv och vintergatornas hieroglyfer,
 bevara oss från svindel vid denna branta kunskap, från högmod vid utvecklingens krön,
 så att vålden blir alltmer genomskinlig och vi kommer allt närmare Dig,
 förlåt oss vår lyxforskning, alla våra tekniska bländverk, förlåt oss vår mångalenskap, kapploppet mot dödens planer,
 må vi först överbygga våra inbördes avstånd...

Bönen gjorde ett utomordentligt starkt intryck i det sammanhang den förekom, vi har också klart ansett den värd att införlivas med bönboksförslaget (nr 170). Många känner väl f.ö. spontant att just kyrkobönerna är i stort behov av en förnyelse. Ändå tillåter jag mig att mycket starkt betvivla bönen förebildlighet tänkt just som modell för hur en *kyrkobön i mässan* lämpligen skall utgestaltas. Jag tycker inte man skall gå så långt i radikalism och upptäckariver, att man förlorar

greppet om kyrkobönens liturgiska funktion och struktur. *Liturgiskt* sett bör kyrkobönerna behålla sin genomgående karaktär av förböner, och de behöver få denna karaktär ännu mer understruken genom täta svar ("acklamationer") från församlingen. En förnyelse av ämnesområdena behövs, så att bönerna inte speglar en föråldrad samhällsstruktur ("konungen och hans råd") och enbart de agrara sidorna av näringslivet (förböner för jordens gröda). Bönboksförslagets förböner av H. Oosterhuis (144-145) tycker jag här visar i rätt riktning. Jag citerar 3:e och 7:e leden i nr 145:

För alla länder där tillvaron är otrugg,
 för alla folk som lever under krigshot och omges av fiendskap,
 (särskilt för . . .)
 Bevara oss för ett nytt världskrig,
 det ber vi dig, Gud.

För de överbefolkade länderna,
 för alla som dör av svält,
 för dem som bor i baracker, slumkvarter och flyktingläger,
 för dem som har hamnat i den undre världen
 - låt medmänsklighet och kärlek tränga fram till dem,
 det ber vi dig, Gud.

Också den kyrkobön som 1968 års kyrkomöte har föreslagit till alternativt bruk fyller enligt min mening högt ställda krav.

Bönens "stil" eller "anda".

Det här är ett mycket svårt kapitel, som jag inte på något sätt kan uttömmande behandla. Vad jag vill under-

stryka är egentligen två rätt enkla ting:

a) Det är kolossalt viktigt att bönen verkligen får karaktär av *bön* och inte glider över i en mångordigt resonerande stil eller blir ett slags förkunnelse under bönens täckmantel, med egentlig adress till människan. I bönboksarbetet fick vi kassera otaliga moderna böner av de här orsakerna. Ändå har viss kritik just utifrån de här synpunkterna riktats också mot några av de böner vi har tagit med, bl.a. mot Leckius' bön. Den (och en rad andra böner) vill jag dock absolut försvara. Här är det fråga om en meditation som i sin poetiska form visserligen inte har knappheten som uttrycksmedel men inte heller en överflödigt mångordighet; inte heller har den förkunnelsestil. Gränsen mellan meditation och bön är flytande, och i en bönbok bör utrymme kunna finnas för det som gränsar till meditationen. En annan fråga är återigen, om den meditativa bönen lämpar sig i mässan. Det är en mycket ömtåligare fråga.

Och till den frågan vill jag foga min punkt b), som gäller följande påpekande: Vid förnyelse av högmässans bönematerial måste man beakta de olika bönerns skilda liturgiska funktioner. Jag har redan framhållit detta i fråga om kyrkobönen. Låt oss ta en annan bön, kollektbönen. Den upplevs otvivelaktigt av många som torftig, intetsägande, träaktig. I de nyskrivna mässorna har kollektbönen i regel givits en mycket fyllig utformning. Som exempel anför jag "Uppbrottets mässa", där bönen avsiktligt parafrazerar 1 Kor. 13.

Jesus Kristus,
i dig ser vi Guds kärlek.
Du förde evigheten in i världen
ty kärleken förgår aldrig.
Hjälp oss likna dig,
lär oss inse att utan kärlek
är vi intet.

Påminn oss ständigt på nytt om
att kärleken är tålig, taktfull,
uthållig och icke söker sitt.

Låt oss ha vår glädje i sanningen.
Lär oss leva utan illusioner
men med tilliten i behåll,
tilliten som tror allting,
hoppas allting och uthärdar allting.

Låt själen därigenom komma till mognad
så att vi lägger bort vad barnsligt är
och en gång komma ur tidens dunkel
få skåda dig ansikte mot ansikte.

Resultatet är enligt min mening inte övertygande. Det blir för mycket ord, koncentrationen i momentet går förlo-rad. Och här måste jag rikta en generell kritik mot de nya mässornas bönematerial: *Dels* finner jag en tendens att ge alla böner ungefär samma stilistiska utformning, utan känsla för de skilda liturgiska funktionerna. *Dels* går denna relativa stilistiska enhetlighet alltför mycket åt det meditativt-mångordiga hållet.

Ser man på de skilda liturgiska funktionerna, så ligger det otvivelaktigt traditionellt så till, att den mer utfört meditativa bönen har sin plats där mässans mysteriekaraktär särskilt framträder, d.v.s. i själva nattvardshandlingens centrum. Jag finner detta fortfarande meningsfullt och väl motiverat. (Märkligt nog är "Uppbrottets mässa" just på denna punkt oerhört torftig. Propor-

tionerna har på något sätt förryckts i den mässan.)

Jag ser däremot ingen anledning att kollektbönen i mässans inledning skulle förlora sin knappa, koncentrerade stil. Men den måste befrias från den latinska kollektans syntax: en huvudsats med två inlagda bisatser. I en del fall bör den också klarare ange söndagens ämne än som nu sker.

Låt mig anföra ett litet anspråkslöst exempel. Vid koralveckan använde vi vid en av veckomässorna texterna för den gångna söndagen, 8 e. Tref. Dess tema "sanning och sken" eller kanske bättre "lära och liv" tycker jag ganska bra kommer fram i vår nuvarande kollektbön, men språkligt är den skäligen otillgänglig:

O Herre Gud, förläna oss genom din Helige Ande att alltid tänka vad rätt är, så att vi, som dig förutan icke kunna bliva bestående, må undfå kraft att också leva efter din vilja. Genom din Son, Jesus Kristus, vår Herre.

Jag tillät mig att för tillfället i fråga

göra en relativt fri språklig bearbetning av bönen. Skillnaden ligger återigen främst i den förenklade syntaxen:

O Gud, låt din Ande visa oss vad som är sant och rätt.

Låt honom forma våra tankar
och gestalta våra liv
efter din vilja.

Genom Jesus Kristus, vår Herre.

Sammanfattningsvis vill jag säga: Frågetecknet efter föredragsrubriken "ny bön" kan utan vidare tänjas ut till ett utropstecken. Men allt som är nytt och fascinerande behöver inte därmed vara liturgiskt funktionellt, och hänsynen till den liturgiska funktionen bör dock vara A och O i arbetet med högmässans bönematerial. Det är stora och viktiga frågor som den nya handboks-kommittén har att lösa. Det är med stora förväntningar vi ser fram mot resultatet av deras arbete, inte minst när det gäller den nya bönen.

Ragnar Holte